

УДК [37.015.31:7]:78

ДУХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ХОРОВОГО МИСТЕЦТВА

Л. М. Сбітнєва

В цій статті досліджується духовний потенціал хорового мистецтва, його значення у розвитку духовності особистості на сучасному етапі розвитку українського суспільства. Традиційно хорова діяльність була в Україні найбільш доступним, емоційним видом дитячої творчості, яка здійснювала величезний вплив на суб'єктивний світ дитячої особистості, породжувала різноманітні глибокі особистісні переживання художніх музично-поетичних образів, надавала дітям можливість для самовиявлення і самоствердження, розширювала досвід естетичних і життєвих відносин, допомагала здійснювати перехід до більш глибокого пізнання мистецтва.

Ключові слова: *хорове мистецтво, духовність, духовний потенціал, хорова культура, народна пісня, дитяча хорова діяльність, хорові твори, художній образ.*

Питання виховання особистості як духовної цінності завжди знаходилися в центрі уваги педагогічної науки. Духовність – культурологічне поняття, яке розкриває присутність у кожній людині духовних почуттів, її визначають глибиною моральних, естетичних переживань, наявністю інтелектуальних і творчих здібностей. Розробляючи теоретичні положення формування духовності особистості, В. І. Вернадський підкреслював, що «духовні проявлення людини» є явищами надзвичайного значення.

Духовна сутність молоді людини виявляється у ставленні до навколишньої дійсності, природи, мистецтва, до всього того, що є смислом людського буття. В становленні людської індивідуальності, розвитку духовності підростаючих поколінь особливу роль відіграє мистецтво, яке звертається до почуттів, пробуджує в дитячій особистості закладені природою людські якості, яскраво передає картини емоційного людського життя, відчуття істинної цінності людської пристрасності. Відомий педагог, засновник наукової школи в педагогіці мистецтва Б. Неменський наголошує на тому, що «для майбутнього важливо, щоб не тільки більшість, а весь народ був залучений до культури, до духовного

багатства і мудрості, які століттями накопичувалися у мистецтві» [5, С.7].

Питання розвитку духовної культури людини були предметом роздумів представників української філософської думки Ф. Прокоповича, Г. Сковороди, Я. Козельського, О. Духновича, П. Юркевича. Г. Сковорода убачав у пісенній творчості шлях до людських сердець, до збудження думок.

Проблема розвитку особистості засобами музичного мистецтва знайшла своє теоретичне обґрунтування в роботах філософів і культурологів – Арістотеля, Платона, Б. Спінози, І. Канта, Л. Фейербаха, А. Швейцера, О. Бурова, Б. Юсова та ін.; педагогів Я. Коменського, Й.-Ф. Гербарта, Д. Локка, Ж.-Ж. Руссо, П. Юркевича, Й. Песталоцці, К. Ушинського, Б. Яворського, В. Шацької, В. Сухомлинського; психологів Л. Виготського, О. Лука, П. Симонова, С. Рубінштейна, М. Смирнова, Б. Теплова, П. Якобсона.

Удосконалення змісту музично-естетичного виховання було предметом досліджень І. Анісімової, О. Апраксіної, І. Гончарова, Н. Добровольської, Л. Коваль, Д. Локшина, С. Марченко, Л. Масол, Є. Квятковського, Д. Кабалевського, В. Кузіна, Б. Неменського, А. Мазуркевича, Н. Миропольської, В. Орлова, О. Ростовського, Г. Падалки, О. Рудницької, Т. Танько, Л. Хлебнікової, Г. Шевченко, Л. Школяр та ін.

Питання навчально-виховної роботи в процесі дитячої хорової діяльності відбиті в статтях відомих педагогів-хоровиків Л. Абелян, Л. Жарової, Г. Струве, Г. Перештельнас, А. Пономарьової, В. Попова, В. Соколова, В. Сафонової та ін.

Характерною рисою останніх двох десятиріч був інтенсивний пошук ефективних шляхів виховання дитячої особистості засобами музичного мистецтва. Спираючись на концепції вітчизняних естетиків О. Бурова, Б. Юсова, багатий науковий потенціал основоположників національної системи освіти і виховання — праці О. Савченко, О. Сухомлинської, І. Беха, М. Ничкало, С. Гончаренка, Г. Шевченко та їхніх послідовників, в 90-ті роки В. Бутенко, О. Дем'янчуком, В. Дряпікою, Г. Падалкою, Л. Коваль, Л. Масол, О. Михайличенко, О. Олексюк, О. Ростовським, О. Рудницькою, О. Щолоковою розроблялися кардинальні положення щодо закономірностей процесу музично-естетичного виховання, створювалися провідні науково-педагогічні концепції виховання особистості засобами мистецтва, моделі

естетичного виховання, які є адекватними сучасному стану культури і цивілізації. В роботах українських дослідників обґрунтовуються особистісно-орієнтовані моделі музично-освітнього процесу, значна увага придіється психологічним основам музичного виховання, пошуку шляхів формування творчої активності особистості тощо.

В концепції формування духовного потенціалу особистості О. Олексюк духовний потенціал особистості розглядається як інтегративна якість, яка відображує органічну взаємодію найвищих духовних цінностей — Істини, Добра і Краси та сутнісних можливостей, які актуалізуються в соціокультурній діяльності. При цьому О. Олексюк підкреслює, що музичне мистецтво має найбільш сильні засоби впливу на розвиток внутрішнього світу особистості.

Особливого значення в 90-ті роки ХХ – на початку ХХІ століть набуває проблема розвитку духовної культури підрастаючого покоління засобами мистецтва, теоретико-методологічні засади педагогіки мистецтва. Розвиток духовної культури молоді засобами мистецтва став актуальним напрямом досліджень наукової школи Г. Шевченко.

Мета цієї статті полягає у виявленні духовного потенціалу хорового мистецтва, його значенні у розвитку дитячої особистості на сучасному етапі розвитку українського суспільства.

В естетичному вихованні підрастаючого покоління різні види мистецтва взаємодіють між собою, але найбільш доступним, емоційним видом дитячої творчості виступає хорове мистецтво, яке здійснює величезний вплив на суб'єктивний світ дитячої особистості, породжує різноманітні глибокі особистісні переживання художніх музично-поетичних образів, надає дітям можливість для самовиявлення і самоствердження, розширює досвід естетичних і життєвих відносин, допомагає здійснювати перехід до більш глибокого пізнання мистецтва. К. Ушинський наголошував на тому, що хорова музика організує, об'єднує школярів, виховує їхні почуття, вносить життєрадісність, яскравість у шкільне життя.

Античні філософи висунули на перший план духовний розвиток людини і визнали музику необхідним компонентом у вихованні. Представники класичної західноєвропейської філософської думки Ф. Шиллер, Л. Фейєрбах, Ж.-Ж. Руссо стверджували, що саме через естетичні емоції, які виникають під час сприйняття музичних образів, відбувається процес поступового духовного збагачення людини.

Ще з XIII-го століття дійшов до нас вислів Хоми Аквінського про те, що «не вміти співати соромно, як не вміти читати», адже людина стає розумною тільки тоді, коли вона підпорядковує Богу не тільки розум, але спрямовує до нього усі свої духовні сили, в першу чергу серце і почуття [3].

Хорова музика завжди займала особливе місце в житті і побуті українського народу, хоровий спів був традиційно розповсюдженим видом музичної діяльності. Україна завжди славилася своїми співаками, а українські пісні відрізнялися виключною виразністю, красою мелодій, багатством жанрів.

Хорова музика слов'ян бере свій початок у далекому минулому, і вона тісно пов'язана з культурою і побутом наших предків. Давні пам'ятники культури свідчать про значущість пісенної творчості в житті народу, вона була невід'ємною частиною самого життя, супроводжувала усі події — як радісні, так і сумні. Розвинута форма побутових обрядів обов'язково включала в себе спів. В «Слові о полку Ігоревім» згадується про прославленого співака Бояна, пам'ять про якого зберігалася впродовж століття. Особлива увага співочому вихованню приділялася в період князювання Володимира і Ярослава. З того часу в Україні з'являються «співацькі князі і княгині», друкуються перші співочі книги. В школах і монастирях викладається церковний спів і, як стверджується в літературі, на досить високому рівні. Значну роль у розвитку вітчизняного хорового мистецтва відіграла Києво-Печерська лавра, яка була відкрита у 1050 році.

На Русі, як і в усій Європі, в епоху Середньовіччя церква була панівною культурною силою. І мистецтво, і релігія звертаються до духовного життя людини. Слід пам'ятати, що всі мистецтва починали розвиватися в церкві. Церковний спів а капела збільшував пишність і величність церковного дійства, допомагав створювати атмосферу емоційного настрою, молитви у формі хорового співу робили прихожан активними учасниками релігійного культу. Емоційна насиченість церковного хорового співу полягає в органічному поєднанні тексту і мелодії з художнім середовищем і культовим обрядом, у створенні досить складного релігійного художньо-культового образу, який є унікальним, впливає на усі грані почуттєвої сфери особистості.

З часом в усіх прошарках суспільства почало розвиватися світське музикування, яке спиралося на народні традиції. Починаючи з XV-го століття в Україні з'являються співацькі абетки. Наприкінці XV-го

століття був заснований придворний хор з 35-ти кращих співаків країни, більшість яких були вихідцями з України. У XVI-му столітті в Україні народжується багатоголосний спів, це століття було періодом систематизації, упорядкування основ співочого мистецтва, періодом інтенсивної творчої діяльності. Добре поставлене музичне виховання у братських школах першої половини XVII-го століття сприяло подальшому розвитку українського професійного мистецтва. Основним жанром професійної музики XVII-го століття був партесний концерт, розвивалися й інші жанри хорової музики – канти, псалми, одноголосні пісні з інструментальним супроводженням.

У 1738 році в українському містечку Глухові була відкрита «Співоча школа», єдина на той час в Росії, де отримали музичну освіту багато відомих українських музикантів, композиторів, співаків, які з часом впливали на подальший розвиток української та російської музичної культури. Одним з відомих майстрів хорової пісні XVII-го століття був український композитор, теоретик, педагог Микола Ділецький, який, працюючи у Москві, створив композиторську школу, в якій музика розумілася як засіб вираження людських душ. В роботі “Мусікійська грамати́ка” ним було започатковано перші теоретичні позиції щодо розвитку співочого голосу. Традиції М. Ділецького були продовжені в творчості відомих композиторів-хоровиків М. Березовського, О. Веделя, Д. Бортнянського та інших. Хорові концерти цих композиторів — це одна з кульмінації розвитку світового хорового мистецтва взагалі, вона наповнена глибоким роздумом та особливими якостями душевної відкритості. Вже в творчості цих композиторів церковна музика наповнюється новими інтонаціями, набуває рис відкритого людського почуття. Відомо, що твори Д. Бортнянського, керівника співочої Придворної капели, лунали в найвіддаленіших кутках старої Росії, стали необхідними для широкого кола слухачів. Вокально-хорова музика була найпопулярнішим видом народної творчості, однаково розповсюдженим в різних соціальних прошарках. Пісні і канти склалися любителями музики, з тих часів до нас дійшла велика кількість анонімних пісень.

Важливішою і саме найпопулярнішою частиною музичного мистецтва на той час була народна пісня, в якій відбивалася любов людини до рідної землі, слава подвигів народу, материнські почуття тощо. Найбільш яскраві пісні живуть у наші дні, не втрачають сили художнього впливу. Історія народу в піснях відкривається ясно і велично – побут

українського народу, риси характеру, усі відтінки переживань. Народна пісня відрізняється багатством та розмаїттям змісту – в піснях відбита боротьба народу за свободу, тяжка доля селянина, рекрута. Самовіддано служили своєму народу кобзарі, суровими художніми образами величі й могутності піднімали народ на боротьбу. Протягом століть боротьби за національне звільнення, відчуваючи соціальне та національне гноблення, український народ створював мужню і одночасно ліричну пісенну культуру, не тільки зберіг, але й примножив музичну спадщину, яка дісталася йому від предків.

Вершиною українського пісенного фольклору є лірична пісня, яка привертала увагу найбільш талановитих та відомих композиторів, спонукаючи їх до творчості. Адже саме на основі музичних тем українських народних пісень створювали свої шедеври, які увійшли до скарбниці світової музичної культури, відомі у всьому світі композитори П. Чайковський, М. Глінка, М. Римський-Корсаков, М. Мусоргський та інші. Народна пісня лягла в основу творчості українського поета і художника Т. Шевченка.

Українські пісні ніколи не втратять свого культурного значення, адже в них відбито світогляд, морально-етичні норми, погляди, естетичні смаки українського народу на кожному етапі історичного розвитку. М. В. Гоголь так висловився про значення народнопоетичної творчості народу: “Пісні українські можуть з повним правом називатися історичними, тому що вони ні на секунду не відриваються від життя, завжди точно передають людські почуття” [2, С.68]. Схожі думки ми знаходимо в книзі О. Н. Радищева “Подорож із Петербурга в Москву”, де в роздумах письменника народна пісня отримує глибоке естетичне трактування. Радищев говорить про пісню, як про виявлення кращих духовних якостей народу, підкреслює, що «пісня є живим відгуком навколишньої дійсності» [6, С.229-230].

У XIX столітті держави Європи охопив напрямок романтизму в мистецтві, в якому відбивався протест молодого покоління проти духовного збіднення буржуазного світу, потяг до народності і самобутності в мистецтві, незалежності особистості, прагнення проникнути в глибини людської душі. І саме у вокально-хоровій творчості романтики XIX-го століття відкрили образ неповторного внутрішнього світу людини. Пісня була найпопулярнішим жанром романтиків, тісно пов’язаним з життям, побутом і внутрішнім світом «маленької людини».

Романтики називали пісню лірикою простих людських помислів і глибокої людяності. В невеликих вокальних мініатюрах композитори змогли передати відчуття радості і суму в житті; драматизм, схвильованість, емоційна глибина в творах поєднуються з душевною рівновагою, а різноманіття відтінків почуттів – з чаруючою простотою. Пісенна епоха романтизму відрізняється правдивістю відображення складного внутрішнього світу людини, тонкою розробкою лірико-психологічних образів. Багатство внутрішнього світу «маленької людини» протиставляється жорсткому світу. Так відповіли романтики на художні запити свого покоління, показавши в піснях багатство почуттів у різноманітті поетичних відтінків.

Необхідно накреслити, що з розвитком суспільства вокально-хорова музика все більше розповсюджувалася у різних верствах населення, і це сприяло інтересу до музичних інструментів, ставали звичними у домашньому побуті фортепіано, арфа, скрипка, гітара тощо. Музичні вечори проводилися не тільки в аристократичних колах, але й серед чиновників і простолюдинів. Збираючись увечері, любителі музики складали невеличкі ансамблі, грали й співали. Творці пісенного мистецтва відкликалися майже на всі події, жодна значна з них в суспільстві не залишалася непоміченою, не відбитою в музичному образі. Епоха декабристів поклала початок революційній пісні з її образами свободи і справедливості тощо.

М. Глинці належить висловлення про те, що музика потребує, насамперед, почуття, яке в музичному мистецтві гармонізує емоційне і раціональне. Він напише про те, що саме пісні, які чув він у дитинстві, надихнули його згодом на розробку народної музики. Згідно з його естетикою, почуття надає основну ідею, а “емоційний початок знаходить вихід у логічно продуманій концепції. Почуття і розум знаходяться в тісній взаємодії” [1]. Можливо, завдяки народним пісням М. І. Глінка зміг створити величний хор “Слався” з опери “Іван Сусанін”, в якому з величезною силою відбиває картину народного тріумфу і який є сторінкою вітчизняної історії. О. Н. Серов писав, що композитору вдалося створити твори, в яких його суб'єктивне почуття отримує високе загальнолюдське значення.

Впродовж життя М. Римський-Корсаков і П. І. Чайковський розробляли стиль селянської народно-пісенної творчості. П. І. Чайковський писав, що він дуже бажав би, щоб збільшувалася

кількість людей, які б знаходили в музиці втіху і підтримку. Засобами вокально-хорової музики в своїх творах композитори змогли правдиво розповісти про сум і радість простої людини, тривоги і пошуки свого місця в житті, про любов до рідної землі, народу і народного мистецтва.

Протягом всієї історії розвитку української музичної культури хорова музика посідала особливе місце в творчості більшості українських композиторів. Українська пісня була покладена в основу творчої і музично-педагогічної діяльності відомих українських композиторів М. Лисенка та М. Леонтовича. М. Лисенко любив повторювати, що народно-пісенна творчість як краплина живої води падає в молоді душі. Його твори володіли значною силою емоційного впливу на слухачів. За це царська цензура всіляко перешкоджала творчості талановитого українського композитора, наприклад, дозволяла друкувати збірки, але тільки без тексту, тощо. Більшість хорових творів М. Лисенко написані на слова Т. Шевченка і поєднання музичних і поетичних образів цих творів викликали порив українців до боротьби за незалежність.

Унікальні, безмежно виразні, відомі і популярні у всьому світі обробки українських народних пісень на початку ХХ-го століття були створені М. Леонтовичем. Слід сказати, що М. Леонтович працював над створенням системи хорового виховання дітей, в якій одне з головних місць відводилося естетичному вихованню, розвитку музичних і інтелектуальних здібностей дітей, творчої фантазії. Видатний майстер хорової музики стверджував, що саме засобами хорової музики слід розвивати дитячу особистість, народну пісню він вважав досконалим художнім твором, яка зберігає у собі всі виховні музичні можливості.

Цю думку підтримували багато відомих педагогів, музикантів, серед яких можна виділити німецького композитора Ріхарда Вагнера, який бачив в музиці засоби для виховання почуттів особистості.

Історія розвитку хорового мистецтва свідчить про його великі потенційні можливості впливу на духовний світ особистості, на пробудження міцних енергетичних ресурсів кожної людини. У різні історичні епохи жанри хорового мистецтва цілеспрямовано використовувалися для формування певного типу світогляду. Морально-естетичного ставлення до світу, до людей.

З часом не стихає інтерес до смислу музичного мистецтва і його значення для людства. М. Смирнов, розглядаючи питання взаємозв'язку психології і музичного мистецтва, робить висновки, що психічне життя

особистості виявляється у різноманітних формах, які співпадають з музичними формами. Усі прагнення людини, дії, переживання, інтелектуальні процеси здійснюються у певних ритмах. Вони є витокami і основою конкретних музичних форм. Могутність музики, вважає дослідник, є в тому, що вона відбиває найбільш фундаментальні закони природи. Навіть проста народна пісенька може бути символом величезного життєвого смислу, багато недоговореного не тільки залишається в пам'яті слухача і виконавця, але й часто робиться сильніше сказаного. М. Смирнов припускає, що музика взагалі відіграє роль сигналу, а людська психіка – роль приймача. Історію розвитку музики дослідник порівнює з історією розвитку людських ідеалів, а смислом музики він вважає втілення в ній корінних природних сил, життєвих смислів [7].

Існує думка, що музичне мистецтво відображає життя у формах самого життя. Життя надає мистецтву форму, зміст, і таким чином реальний зміст і стає змістом творів. Але при цьому здійснюється творча переробка явищ і вражень життя, їхнє узагальнення, усвідомлення і оцінка. Відобразити життя — це означає тлумачити і передати життя в художньому образі. Кожна музична фраза має свій рух почуття, розвиток, кульмінацію завершення. Тобто відбиттям життя в мистецтві є не тільки зміст тем, але й сама форма. Можна сказати, що музика не дублює реально-побутові виразні рухи людини, дійсно, вона відбиває внутрішній світ особистості в динамічній пластиці. Музичний твір є збудником змісту, який під впливом художнього образу відкривається у свідомості людини.

Важко знайти на землі таку людину, яка б змогла жити навіть без простих музичних вражень. Силу музики та її вплив на почуття відчувають практично усі люди на землі. Але не викликає сумнівів, що для того щоб природно і глибоко сприймати смисл музичних образів, необхідне знання засобів музичної виразності, знання різних компонентів музичної мови.

Композитори, поети відображають в своїх хорових творах сутнісні сторони суспільно-історичної дійсності, художній зміст творів включає в себе життєву тему, яка витікає з неї, і пов'язану з нею емоційно-естетичну оцінку. В музичних темах показані ідеї і почуття, які говорять про світ у цілому, тобто мистецтво відображає світ не в системі загальних понять, а в музично-художніх образах, і в цьому і полягає узагальнююча сила

впливу на внутрішній світ особистості. Хоровий же спів є найбільш доступним і емоційним видом художньої творчості, в різні історичні епохи жанри хорового мистецтва цілеспрямовано використовувалися для формування певного типу світогляду, морально-естетичного ставлення до світу, до людей тощо.

Таким чином, можна стверджувати, що саме хорове мистецтво виступало протягом століть величезним фактором виховання людської індивідуальності, найбільш ефективним засобом впливу на емоційну сферу, стимулом розвитку творчих здібностей, духовності підростаючого покоління. Проблема відродження хорової культури в Україні, залучення дітей до хорової діяльності є актуальною в наш час, адже це традиційний вид дитячої творчості, за допомогою якого вирішуються важливі психолого-педагогічні проблеми виховання підростаючого покоління. Вважаємо, що у подальшому слід досліджувати стан хорового виховання школярів у закладах освіти, особливості розвитку школярів засобами хорового мистецтва у контексті проблем національного виховання, вплив різнохарактерного репертуару на різних етапах розвитку особистості тощо.

Література

1. Глинка М. І. Литературное наследие / М. И. Глинка. – Т.1: – Л., 1953. – С. 66–67.
2. Гоголь Н. В. / Н. В. Гоголь. Собр.соч. В 6-ти т. – Т.6. – М., 1950. – С. 68.
3. Назаренко И. К. Искусство пения / И. К. Назаренко. – М., Музгиз, 1948. – 308 с.
4. Научные школы в педагогике искусства. Ч.1. – Москва, 2008. – 165 с.
5. Неменский Б.М. Искусство как форма познания и организации жизни / Б. М. Неменский. – М. : Гуманитарное пространство, 2012. – 100 с.
6. Радищев А. Н. Полн.собр.соч., Т.1. – М., 1938. – С.229–230.
7. Смирнов М. А. Эмоциональный мир музыки. / М. А. Смирнов. – Москва: Музыка. – 1990. – 318 с.

В статье исследуется духовный потенциал хорового искусства, его значение в развитии духовности личности на данном этапе развития украинского общества.

Традиционно хоровая деятельность была в Украине наиболее доступным, эмоциональным видом народного творчества, который оказывал большое влияние на субъективный мир детской личности, вызывал разнообразные глубокие переживания художественных музыкально-поэтических образов, предоставлял детям возможность для самопроявления и самовыражения, расширял опыт эстетических и жизненных отношений, помогала совершить переход к более глубокому познанию искусства.

Ключевые слова: хоровое искусство, духовность, духовный потенциал,

хоровая культура, народная песня, детская хоровая деятельность, хоровые произведения, художественный образ.

In this article spiritual potential of choral art, its value is probed in development of spirituality of a personality on the modern stage of the Ukrainian society development.

Traditionally choral activity was the most accessible, emotional type of folk creation which in Ukraine carried out enormous influence on the subjective world of a child's personality, extended experience of aesthetically beautiful and vital relations, helped to carry out passing to more deep cognition of art.

Key words: *choral art, choral culture, folk song, child's choral activity, choral works, image, spirituality, spiritual potential.*

Сбітнєва Л.М. – кандидат педагогічних наук, доцент, зав. кафедрою співів і деригування Інституту культури і мистецтв Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Луганськ, Україна)

Рецензент – член-кореспондент НАПН України, доктор педагогічних наук, професор Г. П. Шевченко

УДК 37.037

ПРОБЛЕМИ ЕСТЕТИКИ ПОВЕДІНКИ В ПРОЦЕСІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

В. В. Сізов

Стаття присвячена аналізу ситуації в сфері естетики поведінки підлітків в сучасних умовах, визначенню деяких напрямків в системі формування соціально значимої моделі поведінки.

Ключові слова: *“естетика вчинку”, “система «інструментів» і технології виховання”, “соціалізація особистості”, “поведінкові цінності особистості”.*

Моральні правила, норми, принципи й ідеали, моральні властивості і якості людей реалізуються у вчинках, поведінці й відносинах, які складають практичну основу моралі. Тільки в практичній діяльності людина може виявити свою моральну сутність. Моральні вимоги не містять у собі конкретних рекомендацій на усі випадки життя, вони